

LELEME LA GAE MPHATO WA 3

Pukutšatši ya ngwana wa go ngongorega

Puku ya

4

SEPEDI

Go bala ka sehlopha ga go hlahlwa

Pele o bala

- Phetlolla matlakala a kanegelo yeo ba tliego go e bala. Boledišanang ka ga diswantšho.
- Kgopela barutwana gore ba nagane gore kanegelo e ka ba mabapi le eng ka go lebelela hlogo ya kanegelo le diswantšho.
- Hlagiša mantšu a maswa goba a bothata pele barutwana ba ka bala kanegelo.
- Dira dikarata tša mantšu e le go hlagiša tloltontšu ye mpsha (lebelela lenaneo la tloltontšu ye mpsha kua bokagareng bja letlakala la mafelelo la khabara.

Go bala la mathomo

- Barutwana ba swanetše go bala sengwalwa ka bobona
- Barutwana ba swanetše go bala ka setu goba ba ka bala ka go hebehebetša
- Tloga go morutwana yo o ye go yo mongwe, gomme o kgopele morutwana yo yo mongwe le yo mongwe gore a balele karolo ye nngwe ya sengwalwa godimo

Ditherišano

- Botšiša dipotšišo tša tekatlhao loganyo tše di theilwego godimo ga sengwalwa
- O tla lemoga gore mešongwana ye e lego kua mafelelong a puku e bohlokwa go hlahlha ditherišano ka phapošing. (Kgetha mešongwana ya maleba yeo e swanelago boemo bja barutwana.)

Go bala labobedi.

- Mo go matšatši ao a latelago, dumelela barutwana go bala puku gape, ka babedi ka babedi goba morutwana a le noši.
- Ela šedi go bala ka go thelela, popopolelo le tloltontšu.
- E re barutwana ba ngwale mešongwana ya dihllopha ya go hlahlwa yeo e lego kua mafelelong a puku. (Kgetha mešongwana ya maleba yeo e swanelago boemo bja barutwana.)

E re barutwana ba diragatše diteng
tša sengwalwa ge go kgonega.

Barutwana ba swanetše go dira mešongwana
ye e theilwego godimo ga go bala ka dihllopha
ka morago ga ge ba badile. E re barutwana
ba šome ka dihllopha go ngwala mešongwana
ya maleba ya go bala ka dihllopha yeo e lego
kua mafelelong a puku. Ba se ke ba ngwala
ka pukung ye. Mešongwana ya go ngwalwa e
swanetše go ngwalwa ka dipukung tša bona tša
go ngwalela.

Pukutšatši ya ngwana wa go ngongorega

Pele ke thoma ...

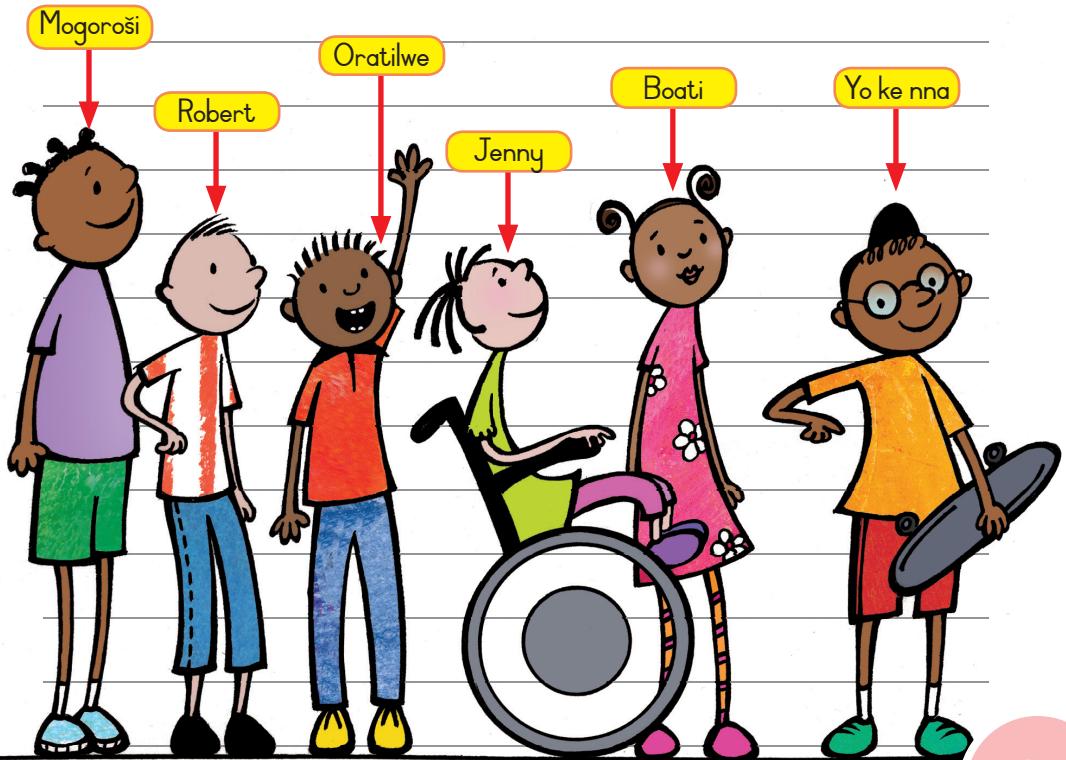
Leina la ka ke Tumišo Letsoalo, eupša bagwera ba ka ba mpitša Ngwana wa mahlajana wa go rata go Ngongorega. Bjale ka "Wimpy Kid", yo a tumilego, le nna ke šomiša pukutšatši. Ke tloga ke ipshina ka go ngwala ka pukutšatšing ya ka, gomme ke leka go ngwala seripana se sekopana tšatši ka tšatši le gore ke kgona bjang ka a mangwe a mathata ao ke nago le ona.

Ke nna mang? Ke nna mošemanne wa mengwaga ye 9 wa go rata lethabo. Ke dula lekeišeneng la Mamelodi le mma le tate. Ke na le sesi wa ka yo mogolo, Maphoko, yoo a nago le mengwaga ye 12, yoo a bilego a rata go laola ka kgatelelo, gape le ngwanešo wa mošemanne yo a nago le mengwaga ye meraro, wa go seleka.

Ke nna yo mobjang? Ke yo mokopana go feta bagwera ba ka ka moka, gape ke rwala dipaketsana. Ka nako ye nngwe e ba mathata ka gore bana ba nagana gore ke na le mahlajana a bohwirihwiri, gomme ba nthumole, eupša ge ba šetše ba ntseba, ba ile ba

thoma go nthata. Ka nako ye nngwe ba a ntshega, gomme ba nagana gore ke a makatša. Ge o bala pukutšatši ya ka, o tla kgona go kwešia gore ke ra eng.

Le ge ke dula lekešeneng, ke tsena sekolo ka toropong. Ke na le bagwera ba bantši, ba dibopego tša mehuta ka moka, le bogolo le mebala ya go fapano. Ka moka re tlošana bodutu ka lethabo. Bagwera ba ka ba bagolo ke Mogoroši, Robert, Jenny le Oratilwe, gomme ge go se na motho yo a bonago, ke rata Boati.

Kgwedi: Diphalane

Mošupologo

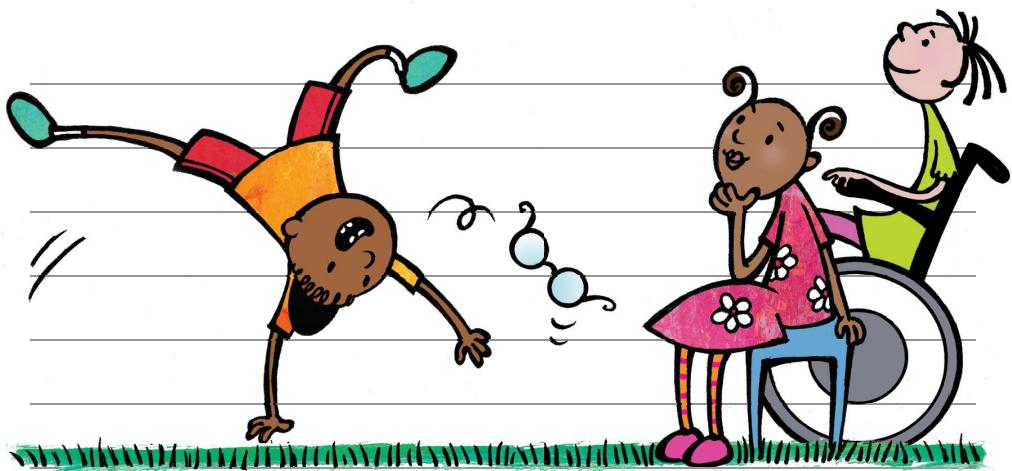
Lehono ke letšatši la go ya sekolong ka morago ga maikhutšo a go hlakana le dilo tše ntši tše re bego re di dira. (Ke ile ka ya makhutšong, ka namela pere, pere ya nkwiša, ke be ke sa gopole selo ka ga sekolo.

Sekolong go be go le bose ka gobane nna le bagwera ba ka Mogoroši, Robert le Oratilwe, re be re boetše sekolong.

Mathata a ka a ile a thoma ge sekolo se tšwile. Re ile ra ithuta go bapala kgwele ya maoto. Morena Jones, morutantšhi wa renam poditše gore ke lebelele mo dikoteng tše re go nwešiwago gomme ke raga kgwele.

Ke bone Boati a ntebeletše a le mothalong wa ka mathoko. Ga ke tsebe gore go be go diragala eng ka nna. Ke ile ka phethoga, gore hlogo ya ka e kgwathe direthe; gonamoo ka leka gona moo kgahliša ka go sepela ka diatla tša ka. Gona fao ka raga ka maatla. Kgwele e ile ya betha bjalo ka

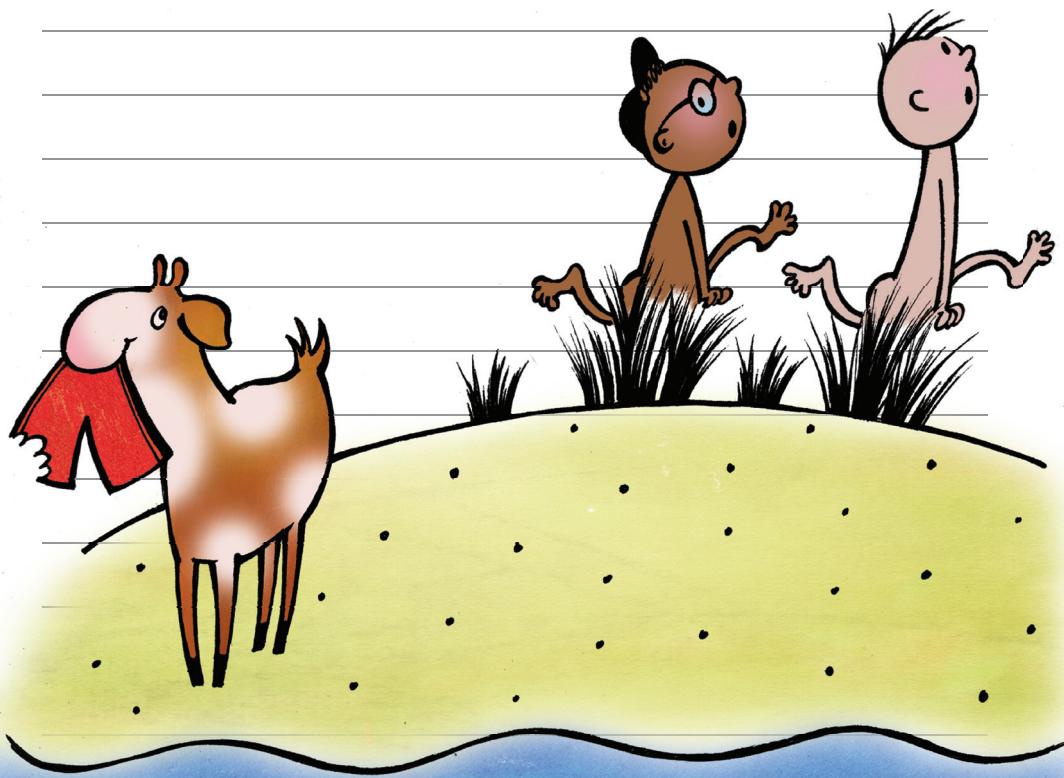
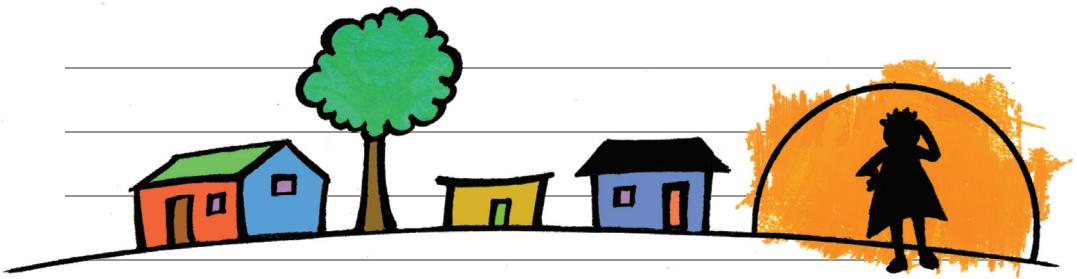
tladi, gomme ka wa pol ka
mokokotlo. Kgwele e ile
ya fofela godimo thwii! ka
morago ya theogela fase, ya
wela godimo ga sefahlego sa
ka, nko ya ka ya šala e tletše
madi. Ke ile ka ikwa ke le
setlaela ruri. Ke ngongorega,
ke sa šuthe.

Labohlano

Lehono ke letšatši le lengwe la go ba le dikotsi. Mma ka mehla o fela a re botša gore re se ke ra thutha ka nokeng. Eupša lehono go be go fiša kudu, ka lebaka leo, nna le Robert ra tšea sephetho sa go yo thutha ka nokeng. Re hlobotše gomme ra tlogela diaparo tša rena godimo ga maswika. Re ile ra tabogela ka nokeng ra thutha. Nako e ile ya feta ka pela ge re dutše re bapala. Re ile ra ipshina kudu.

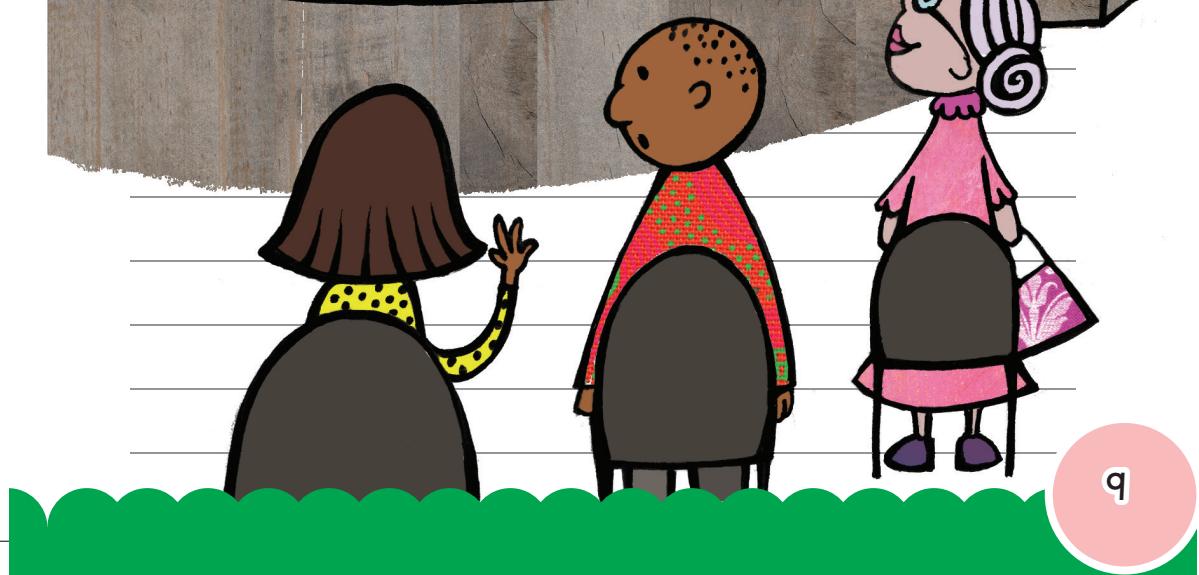
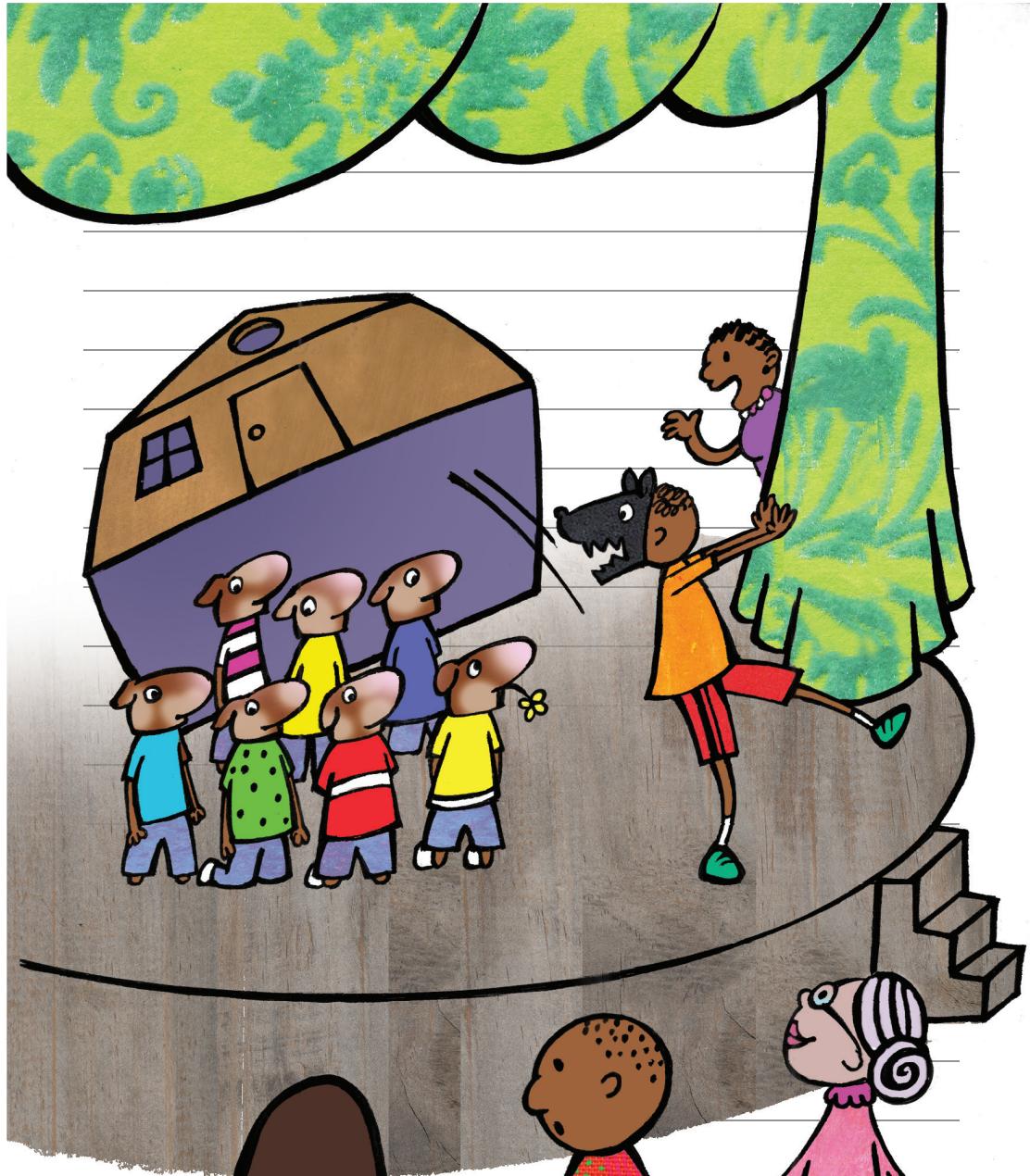
Ka morago ga nakwana, ge letšatši le dikela, re tšwile ka meetseng, ra nyaka diaparo tša rena. Re paletšwe ke go di hwetša. Re di nyakile gohle. Mmal! Mo re sego ra gopola, ra bona dipudi di eja diaparo tša rena. Ke bone pudi e tšhaba ka borokgwana bja ka bja šothi. Re ikhupeditše, gabotse ka moo re bego re kgona, gomme ra tšhabešetša gae. Mma o be a befetšwe! Ga se ka dumelwelwa go ya ka ntle go yo bapala, beke ka moka. Ke ile ka ikwa ke le setlaela, ke dutše ke ngongorega ka gore dipudi di jele diaparo tša rena.

Mošupologo

Mantšiboa a lehono ke ile ka ikwa ke se bose ke ngongorega gape. E be e le letšatši la khonsata ya sekolo sa rena. Ke be ke swanetše go raloka karolo yeo e bego e lebane phiri mo kanegelong ya "Diputšanyane tše šupa". Ge ke be ke eya sefaleng, moo ke bego ke se ka letela, ka re phitshitshil ka palelwa ke go bolela. Le ge ke ile ka ithuta methalo ye ke bego ke swanetše go e bolela dibeke tše tharo tša go feta, ke paletšwe ke go gopola lentšu, le ge e le le tee. Ke ile ka tšošwa ke go lebelela le go lebelelwa ke batho, le maoto a ka a ile a repha.

Ke lekile gore, "Bana, mpuleleng ke tseneng, ke nna mmagolena. Ke le tliseditše tša go ja." Eupša lentšu la ka le ile la no tima. Ke ile ka kgamakgamerša ka re, ka re. "Bb-b-bana...ke ... go ja!" Morutiši wa ka o ile a no fela a ntłhohleletša, eupša mantšu a ile a no se tšwe ka molomong wa ka. Ke ile ka kgona go bona ba lapa la ka mo gare ga batheeletši. Ke be ke tloga ke tšhogile. Ka nako ye ke bego ke fologa sefala, mo ke sa letelago, ke ile ka thenola ngwakwana wa pudi. Aowil Bathong! Sekatapoana baetenal!

Laboraro

Lehono re bile le moleko wa Seisemane. E be e le Moleko wa Bosetšhaba wa Ngwaga ka ngwaga (ANA) woo bana ka moka mo Afrika-Borwa ba o ngwalago. Ge ke be ke sa re ke a šoma, legano la ka le ile la kwagala go oma. Ke be ke tšhogile. Ke ile ka tšea lepotlelo la ka la tšuse, ka tlhokomelo, ke hutša gore morutiši wa ka a ka se mpone. Eupša o mpone. Ge a ntebelela ke ile ka thenola lebotlelo, gomme tšuse ya tšhologela bogodimong ka moka bja puku ya ka ya go ngwalela meleko, gomme ya fetela le go puku ya Robert.

Ke ile ka romelwa ofising ya hlogo ya sekolo, gomme yena o ile a founela mma. Ke ile go tsena mathateng gape. Go molaleng gore ga ke a thaba. Nnete gona, ke ikwa ke le setlaela sa go no ngongorega gape.

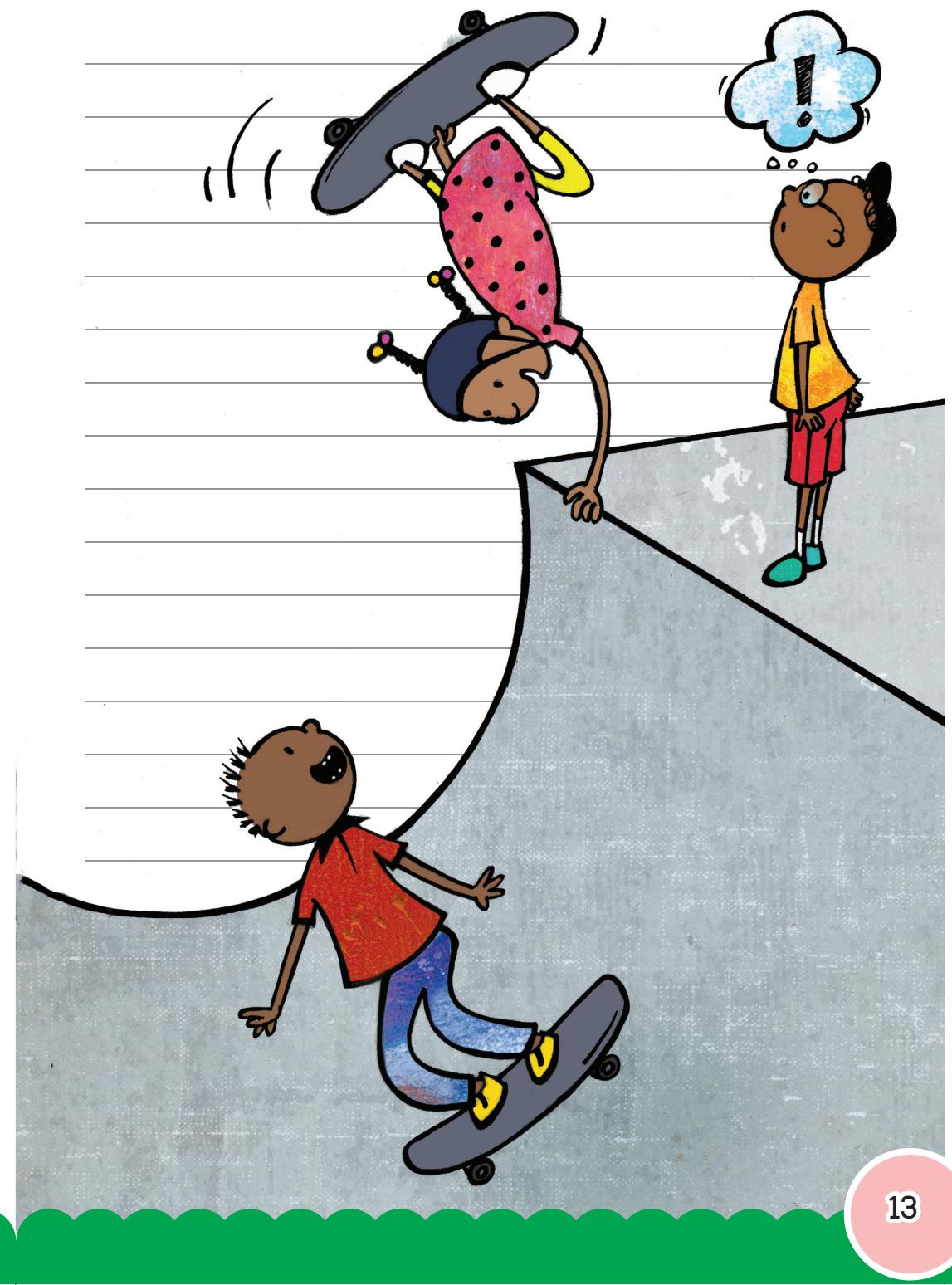

Kgwedi: Dibatsela

Laboraro

Lehono ke ile ka yo relela godimo ga lepolanka le Oratilwe le Robert. Re ile phakeng ya mapolanka a go relela. Oratilwe le Robert ba be ba fofisa lepolanka la go relela godimo, gore le tshelle meroto le merotoga. Ke lekile, eupsha ka wa ka bopapetla bja nko ya ka. Ge ke dutše ke thinthla lerole, ke bone Maphoko, ngwanešo wa mosetsana wa mengwaga ye 12. O rile mma o a nnyaka.

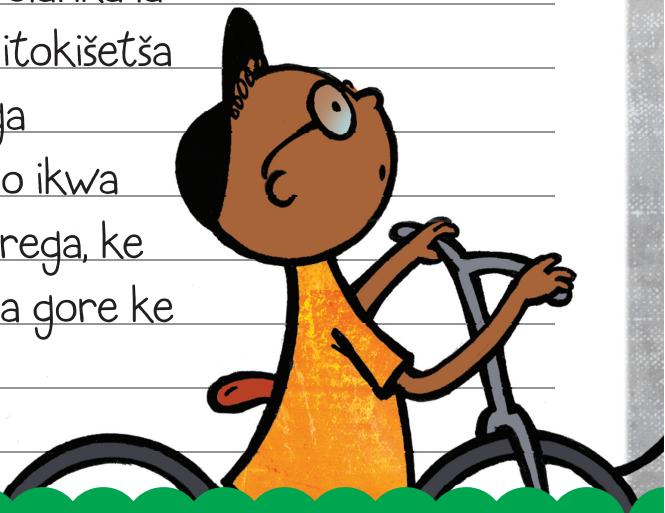
Maphoko o tšere helmete ya ka, gomme ka nakwana ya metsotsvana e se mekae o be a relela ka lepolanka godimo ga mathoko a seripagare sa tšhupu (setimela), ka lebelo la meroromelo ya dikgato tše 360. Go tla bjang gore basetsana ba kgone dilo ka mokal! Ka morago a ya gae a relela ka lepolanka la ka, gomme nna ka kitima ka morago ga gagwe gore a se ke a ntšhia. Mma o ile a nkgoeleta ka gore ke be ke se ka rwala helmete ya ka. Ke be ke sa kgone go mo dira gore a kwešiše gore Maphoko o be a rwele helmete ya ka. Ka nako ye nngwe batho ba bagolo ba no se kwešiše.

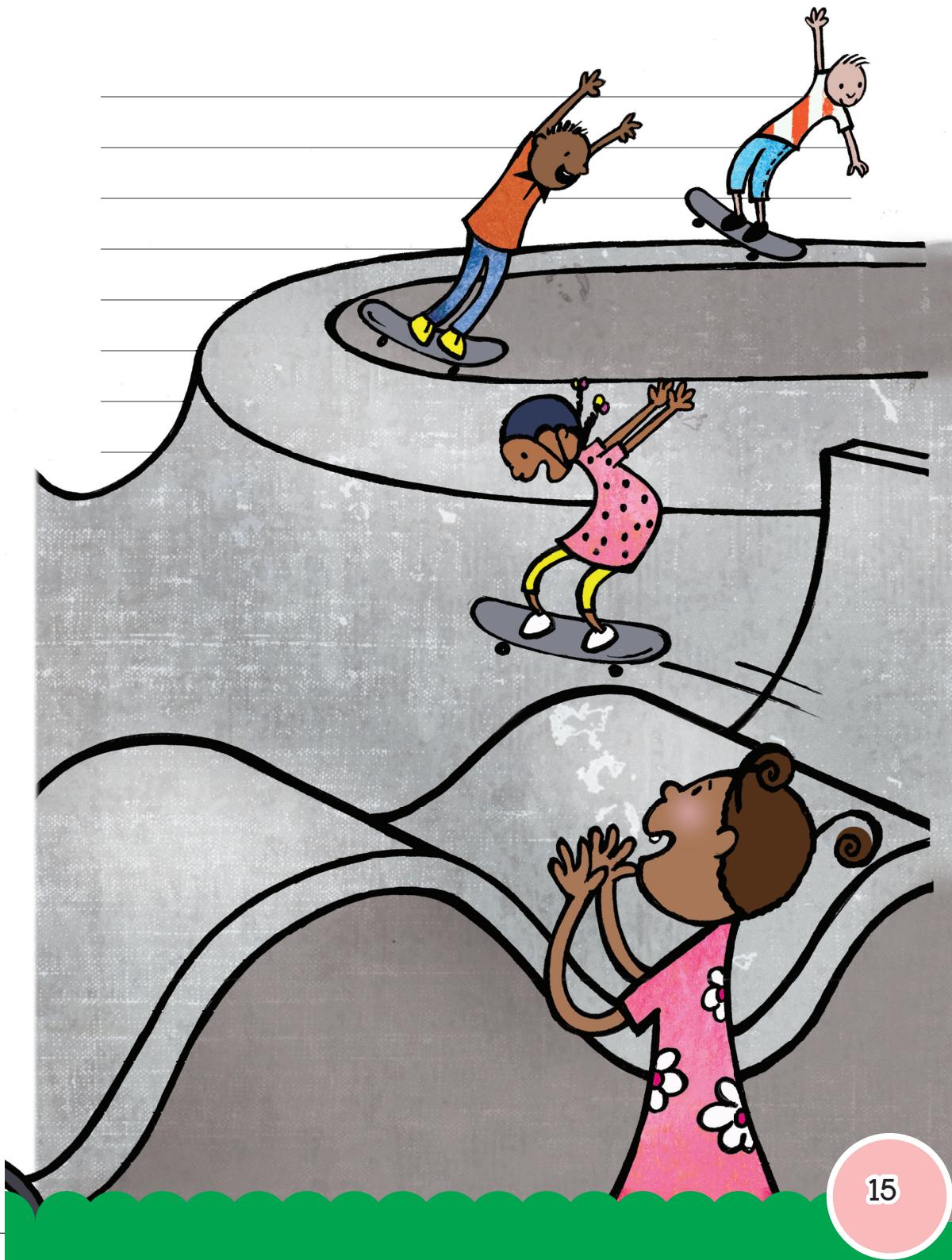

Labohlano

Lehono re be re nyakile go yo relela ka mapolanka gape. Ke ile gae go tšea lepolanka la ka la go relela, gomme ke hweditše le se gona. Bjale, Robert le Mogoroši ba ile ba le noši phakeng ya mapolanka a go relela. Ka morago ke ile ka latela ka paesekela ya ka. Ge ke fihla ka phakeng, ka bona lepolanka la ka le helmete ya ka.

Maphoko o be a le godimo ga lepolanka la ka, helmete ya ka e be e le godimo ga hlogo ya Maphoko. Maphoko o be a fofa a bile a kitima ka lebelo le legolo bjalo ka nkgwete! Boati o be a lebeletše. O be a golela ka lethabo, a mo hlohleletše, a re, "O šomile, Maphoko!" Ka morago Maphoko o mphile lepolanka la ka, eupša ke be ke sa itokišetše go itira setlaela pele ga basetsana. Bjale, ka go ikwa botlaela le go ngongorega, ke ile ka tšea sephetho sa gore ke tloge mo phakeng.

Lamorena

Lehono re ile ra swanelwa ke go ya ga makgolo go yo ja mmogo dijo tša letena. Go be go le bose go bona bomotswala gape, eupša se sengwe gape e ile ya ba ge ke gahlana le "ntšhutha" ya borakgadi le bommane!

"Lebelelang gore Tumišo o botse bjang!"

"Banna! Ka mokgwa wo o godilego, bjale gona o mošemane yo mogolo!"

"O šetše o le ka mphatong wa 3! Jo! Ka mokgwa wo o godilego ka gona! O mošemane yo mogolo!"

Ka morago mmane Monene o mphile jeresi ye a ntogetšego yona. Ke a tseba gore o e logile ka lerato, mologo wo mongwe le wo mongwe ka lerato eupša o be a sa nagana gore ke sa na le mengwaga ye mehlano.

Ijoo! Ke a leboga, hle mmane. Ke kgale ke ntše ke nyaka jeresi ya mmala wo moserolane," ka realo.

Ka tlhompho. Ka nako
ye nngwe batho ba
bagolo ga ba kwešše.

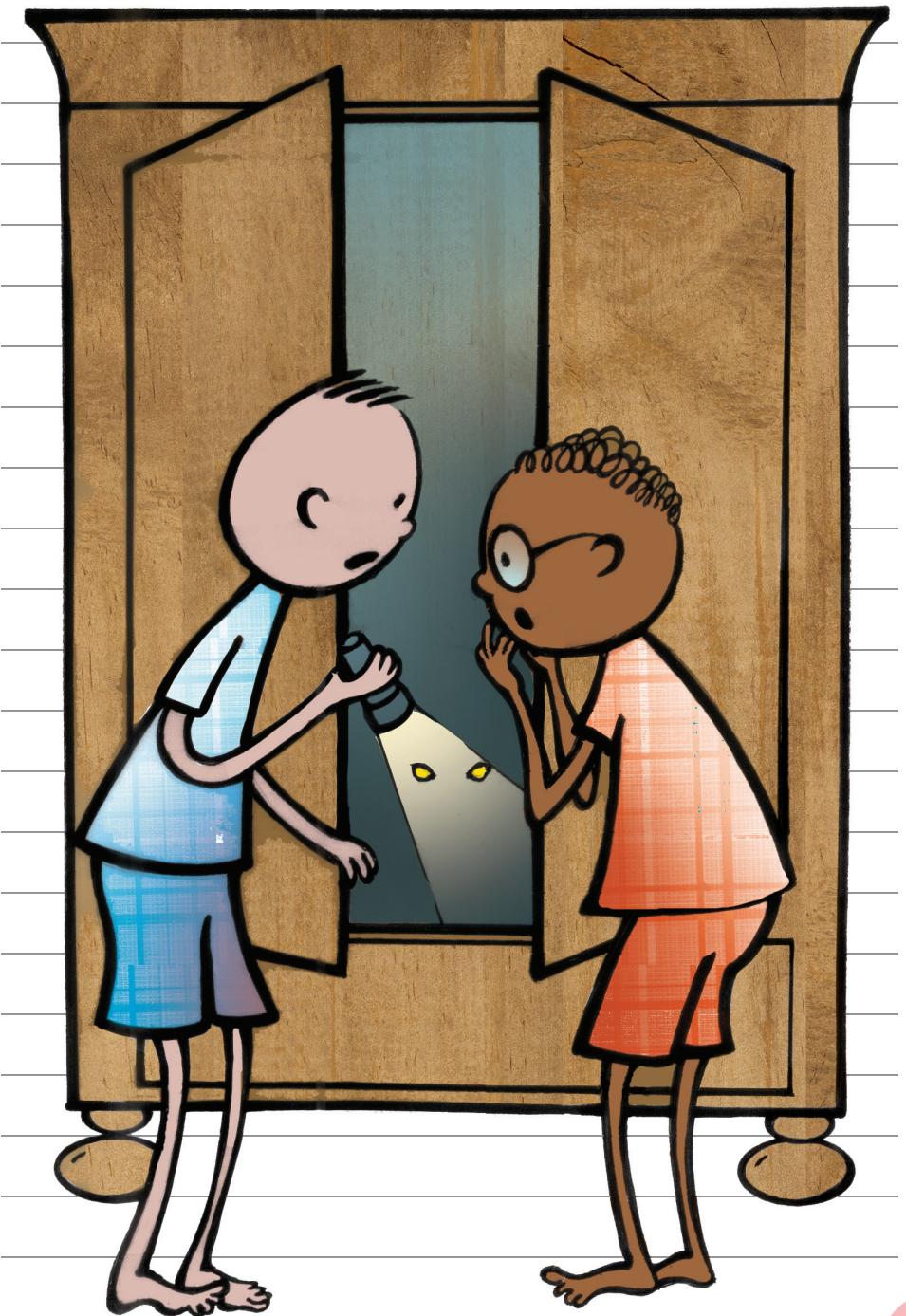

Kgwedi: Dibatsela

Labohlano

Mantšiboa a maabane ke ile ka yo robala gabo Robert. Mola ke sa swerwe ke boroko, Robert o ile a ntšoša ka gore o kwele lešata ka khapotong. O be a nagana gore ke kgokomodumo. Re be re tšhogile, eupša bofelong re ile ra bonega ka thotšhe ka khapotong. Re ile ra goelela, re nagana gore ke kgokomodumo. Na e be e le eng? E be e no ba katse ya Robert, eupša ke ile ka palelwa ke go swarwa ke boroko morago ga moo.

Lehono ke ile ka swarwa ke boroko ka phapošingborutelo. Morutiši wa ka o rile o tlile go leletša mma mogala, ka go nagana gore mohlomongwe ke a lwala. Ke boditše morutišigadi gore ga se ka robala bošegong bja go feta. Le ge go le bjalo o ile a leletša mma mogala. Ka nako ye nngwe batho ba bagolo ba no se kwešiše.

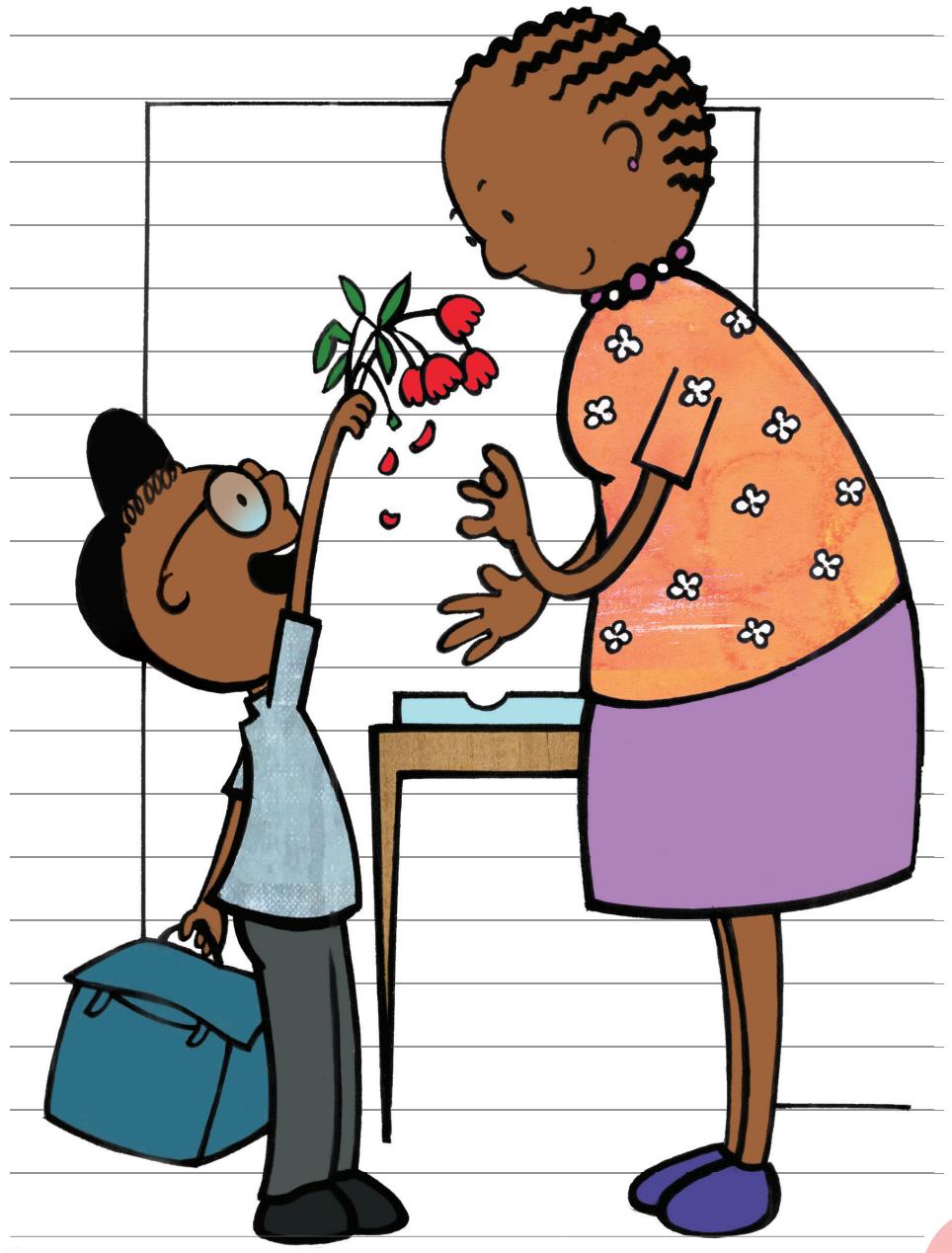

Labobedi

Lehono ke letšatši la matswalo a morutiši wa ka. Mma o mphile nšhutha ya matšoba a mahubedu a dirouse, gore ke fe morutišigadi wa ka. "Nka se kgone go rwala matšoba ka peseng." Ka nagana. "Bašemane ba bangwe ba tlie go nagana eng ka nna?" Ba šetše ba nagana gore ke nna setlaela. Eupša mma o nkgapeleditše gore ke ye sekolong ke swere dirouse tše khubedu. Ka nako yeo, ge ke sepela ke eya boemapese, ke ile ka tlelwa ke kgopolol! Ke loketše matšoba ale ka mokotlaneng wa ka wa go rwala dipuku, gore a se ke a bonwa ke motho. Ke bile wa mathomo ka phapošingborutelo, gape ke tsene pele tshipi e lla, gore go se be yo a mponang gore ke rwele dirouse tše khubedu.

"Thobelal! Letšatši la matswalo la lethabo, Mohumagadi Smith!" (Ke be ke hutša gore nka se bonwe ke motho.) Ke ntšhitše matšoba ka mokotlaneng wa ka wa dipuku, eupša a be a dutšwe godimo ke dipuku, a bile a kobegile boseripagare sa ona. "Mmalol! Ke a leboga Tumišo," a realo. "A ke ona ao ke bego ke a nyaka. Ke a mmala wo mobotsel!" Ke ile ka gopola ka jeresi ya ka ye

serolane. Ka dinako tše dingwe batho ba bagolo le bona ba swanetše go ba se ba sego sona.

Mešongwana ya go bala ka sehlopha

1

Bolela le mogwera wa gago ka ga puku ye.

- a. Naa pukutšatši e fapana bjang le puku ya dikanelegelo?
- b. Naa o na le pukutšatši? Lebaka?
- c. Botša mogwera wa gago ge eba o ratile puku ye goba aowa. Efa mabaka a karabo ya gago.
- d. Naa o kile wa ba le maitemogelo ao a swanago le ao Tumišo a a laodišago ka pukutšatšing ya gagwe?
- e. Ge go le bjalo, botša mogwera wa gago ka ga ona, le gore a go dirile gore o ikwe bjang.
- f. Naa Tumišo a ka be a dirile eng gore a pheme mathata ao a ngwadilego ka ga ona.
- g. Naa o nagana gore puku ye go tlile bjang gore e bitšwe seo e se bitšwago, e lego:
"Pukutšatši ya ngwana wa go ngongorega."?
- h. Ke ka lebaka la eng Tumišo a nagana gore "batho ba bagolo ga ba kwešiše"?

2

Ngwana wa go ngongorega o šomiša
mantšu ao ka tlwaelo re sa a šomišego
ka mehla. Mantšu a a ra eng?

mahlajana

tšhabeša

ntšhutha

ntšhia

3

Balela mogwera wa gago mafoko a, ka
morago o a bee ka tatelano ya maleba.

- Tumišo o itirile setlaela ka nako ya go ithuta kgwele ya maoto, ge a leka go kgahliša Boati.
- Tumišo o tšholletše tšuse godimo ga puku ya gagwe ya go ngwalela meleko.
- Boati o bogetše kgaetšedi ya Tumišo a kitima ka lebelo bjalo ka nkqwete.
- Ge Tumišo le bagwera ba gagwe ba thutha ka nokeng dipudi di ile tša ja diaparo tša bona.

4

Ngwala diteng tša pukutšatši, ka ga maitemogelo a go segiša ao o bilego le ona. Ngwala ka pukung ya gago ya go ngwalela. Gopola go ngwala tšatšikgwedi.

Letšatši:

Tšatšikgwedi:

5

Hwetša mantšu ao a nago le medumo ye e latelago mo mantšung a. Šomiša a 5 a mantšu ao, o ngwale mafoko a o itlhameLAGO ona.

Medumo: ng, tš, ts, th, bj, ny

ngwala	tlwaelo	lenyalo
lehabo	matšoba	ngongorega
tsebe	bjalo	thutha

LELEME LA GAE MPHATO WA 3

Puku ya 4

Hlogo:	Pukutšatši ya ngwana wa go ngongorega
Leleme:	Sepedi
Kgato ya:	Puku ya go bala Mphato wa 3 Kgato ya! Puku ya 4
Mohuta wa sengwalwa:	Pukutšatši
Mantšu a tlwaelo:	ka morago, bjale, ka mehla, nngwe, lebaka, pele, rena, ka nako, tšhoga, gahlana
Tlotlontšu:	seleka, legadima, letšhogo, batheeletši, ngenega, tšhogile, kotsi, sefala, gahlana, bolela
Medumo:	<ul style="list-style-type: none"> • Modumo wa go bopša ka tlhakapedi, mohlala: t le s (ts) tsela • Dikatumanoši: y le w • Mantšu a go ngwalwa go swana fela a fapanā ka ditlhalošo, mohlala: letlakala la mohlare, letlakala la puku • Mantšu a go ba le ditumanoši tša go swana tša go latelana, mohlala: mooko, mootlwa, leeba, meetse
Diteng, marel le mabokgoni:	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Go boledišana ka ga phapano magareng ga pukutšatši le puku ya dikanegelo. ▪ Go bolela ge eba o ratile kanegelo gomme o kgona go thekga karabo ka lebaka la maleba. ▪ Go fa tlhalošo ya mantšu. ▪ Go beakanya ditiragalo ka tatelano ya maleba. ▪ Go ngwala ditiragalo ka gare ga pukutšatši. ▪ Go šupa dikatumanoši mo mantšung.

SEPHOLEKE (CAPS) se nyaka gore barutiši ba bee nako ka thoko letšatši ka letšatši go bala ka sehlopha se se itšego sa go hlahlwa.

Go bala ka sehlopha sa go hlahlwa go nyaka gore barutwana bao ba lego maemong a go lekana ka go bala ba bale sengwalwa sa go swana, ka dihlopha ka tlhahlo ya morutiši.

Morutiši o swanetše go beakanya paka ya go bala gore e akaretše mekgwana ya go bala go ya ka go bala ka go bona mantšu le difoneme le ya kweššo yeo barutwana ba tla e hlokago ge ba bala.

Gape mekgwana ye ya go bala e nyaka gore go be "go bolelwa ka sengwalwa" magare ga morutiši le bana gape le magare ga barutwana mo seholpheng.

Dipuku tše di akaretša 'go bolela ka sengwalwa' tekatlhao loganyo le mešongwana ye mengwe ya go thuša barutiši gore ba kgone go hlahlha go bala ka sehlopha ka diphapošing tše bona.

ISBN 978-1-4315-2514-0

**THIS BOOK MAY NOT
BE SOLD.**

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street, Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
First edition 2016

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked, the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

Dipuku tše dingwe tše
Leleme la gae tše Mphato
wa 3. Rakeng ya dipuku:

**Mmutla Ramahlajana o jeletša
Morena Sejato**

Mahlagahlaga a ka lewatle

Lethabo la ka khitšhing

**Pukutšatši ya ngwana wa go
ngongorega**

Mahlatse a magolo

Maphoko ga se a hlwa gabotse

**Mafelelo a beke ao nka
se a lebalego**

**Go na le kgokomodumo ka
khapotong ya ka**

**Taba ya dikuku tše
di timetšego**

Go a makatša, eupša ke nnate